

Γιά τήν ἀγάπη

ἐπιμέλεια: Σταῦρος Ζουμπουλάκης

Γιῶργος Βλαντής

Γιάννης Α. Δημητρακόπουλος

Κωνσταντῖνος Θ. Ζάρρας

Σταῦρος Ζουμπουλάκης

Ἄντωνιος Καλατζής

Χρήστος Καρακόλης

Ἐλισάβετ Κοτζιά

Μιχάλης Μαριόρας

Σάββας Μιχαήλ

π. Δημήτριος Μπαθρέλλος

Θεόδωρος Παπαγγελής

Γιάννης Παπαθεοδώρου

Θάνος Σαμαρτζής

Βασιλική Τσακίρη

Ἄντωνης Χατζημουσής

ΑΡΤΟΣ ΖΩΗΣ

7

Συναντήσεις

Γιά τήν ἀγάπη

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Σταῦρος Ζουμπουλάκης

ΑΡΤΟΣ ΖΩΗΣ

Ἀθήνα 2017

Οι Έκδόσεις Άρτος Ζωής
ἀνήκουν στο
ΛΥΜΠΕΡΟΠΟΥΛΕΙΟ ΙΔΡΥΜΑ
Άρτος Ζωής
Μπουμπουλίνας 28, 106 82 Αθήνα
Τηλ.: 210 88 24 547 – Fax: 210 82 28 791
e-mail: artos@otenet.gr
www.artoszois.gr

Τό Διοικητικό Συμβούλιο τοῦ Ἰδρύματος:

Σταῦρος Ζουμπουλάκης	Πρόεδρος
Ἀντώνιος Δικαῖος	Γραμματέας
Γιῶργος Σταυρόπουλος	Ταμίας
Ἰωάννης Σεργόπουλος	Σύμβουλος
Δημήτριος Πασσάκος	Σύμβουλος
Μανόλης Παπουτσάκης	Σύμβουλος
Θοδωρῆς Δρίτσας	Σύμβουλος

© 2017, Έκδόσεις Άρτος Ζωής
Διορθώσεις: Μαρία Γαργαράνη

Ἀρχική μακέτα ἐξωφύλλου τῆς σειρᾶς: Μαρία Τσουμαχίδου
Ἐκτέλεση: Βασίλης Σαντοριναῖος

Ἐπεξεργασία κειμένου, σελιδοποίηση:
Ἰωάν. Σαντοριναῖος & Σία Ε.Ε.

ISBN: 978-960-8053-59-5

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Χαιρετισμός (Σταῦρος Ζουμπουλάκης).....	11
Α' συνεδρία (πρόεδρος: π. Δημήτριος Μπαθρέλλος)	
Σάββας Μιχαήλ, Διάλογοι ἀγάπης. Βίβλος, Leone Ebreo, Σπινόζα, Μάρξ.....	15
Χρήστος Καρακόλης, Ἔχει ὄρια ἡ ἀγάπη; Ἡ περὶ ἀγάπης ἀντίληψη τοῦ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίου ὑπὸ τὸ φῶς τῆς σχετικῆς συνοπτικῆς παράδοσης.....	34
Κωνσταντῖνος Θ. Ζάβρας, «Ἀγάπη τοῦ Θεοῦ» καὶ «ἀγάπη τῶν ἀνθρώπων» στόν ραββινικὸ ἰουδαϊσμό.....	52
Μιχάλης Μαριόρας, Στὰ μονοπάτια τῆς ἀγάπης: Ἔνα ἄλλο Ἰσλάμ.....	69
Συζήτηση.....	91
Β' συνεδρία (πρόεδρος: Χρήστος Καρακόλης)	
Θάνος Σαμαρτζής, Ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὁ Πλάτων γιά τὴν ἀγάπη τοῦ ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἄλλων.....	110

Χρῆστος Καρακόλης

Ἔχει ὅρια ἡ ἀγάπη;

Ἡ περί ἀγάπης ἀντίληψη τοῦ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίου
ὕπὸ τὸ φῶς τῆς σχετικῆς συνοπτικῆς παράδοσης

Αὐτὸ πού προσλαμβάνουμε στὸν πολιτισμὸ μας ὅταν γίνεταί λόγος γιὰ τὴν ἀγάπη στὸν χριστιανισμό, καί πιό εἰδικά γιὰ τὴν ἀγάπη στὴ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ, εἶναι ὅτι αὐτὴ ἐπεκτείνεται ἀκόμη καί στοὺς ἐχθρούς, ἄρα ὅτι δέν ἔχει ὅρια.¹ Διότι, ὅταν κάποιος καλεῖται νὰ ἀγαπήσει ἀκόμη καί αὐτὸν πού τὸν βλάπτει, τότε προφανῶς καλεῖται νὰ ἀγαπήσει τοὺς πάντες.

I

Οἱ σχετικές ἀναφορές περὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τοὺς ἐχθρούς

¹ Πρβλ. ὡστόσο M. Ebner, «Feindesliebe – ein Ratschlag zum Überleben? Sozial- und religionsgeschichtliche Überlegungen zu Mt 5:38-47/ Lk 6:27-35», στὸ J. M. Asgeirsson, K. de Troyer, M. W. Meyer (ἐπιμ.), *From Quest to Q: Festschrift J.M. Robinson*, Bibliotheca Ephemeridum Theologicarum Lovaniensium 146, Peeters, Λέυβεν 2000, σ. 119-142, ὁ ὁποῖος, συνδυάζοντας τὴν κριτικὴ τῶν πηγῶν (source criticism) μετὰ τὴν κοινωνιολογικὴ προσέγγιση, καταλήγει στὸ ὅτι ἡ ἐντολὴ περὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τοὺς ἐχθρούς ἀποτελεῖ στρατηγικὴ ἐπιβίωσης τῶν χριστιανῶν καί τῶν κοινοτήτων τους σὲ ἕνα κόσμον ἐχθρικά διακείμενον ἀπέναντί τους, καί ἐπομένως ἔχουν ἕνα σαφῶς ὀριοθετημένο πλαίσιο ἐφαρμογῆς.

βρίσκονται στα εὐαγγέλια κατὰ Ματθαῖον καὶ κατὰ Λουκᾶν. Προηγείται ὅμως τὸ ἀρχαιότερό τους κατὰ Μάρκον εὐαγγέλιο, πού ἀποτελεῖ ἀποδεδειγμένα πηγή τῶν δύο προαναφερθέντων εὐαγγελίων,² πιθανῶς δέ καὶ τοῦ κατὰ Ἰωάννην.³ Στὸ κατὰ Μάρκον δέν ὑπάρχει καμία ἀναφορά στὴν ἀγάπη πρὸς τοὺς ἐχθρούς, παρὰ μόνον στὴν ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον (12:31). Ὁ Ἰησοῦς, συγκεκριμένα, παραθέτοντας συνδυαστικά τὰ Δτ 6:5 καὶ Λευ 19:18⁴ κάνει λόγο στὸ Μκ 12:30 γιὰ τὴν ὑποχρέωση τοῦ Ἰσραηλίτη νὰ ἀγαπᾷ τὸν Θεὸ κατὰ ἀπόλυτο τρόπο, ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς, τῆς καρδίας, τῆς διανοίας καὶ τῆς ἰσχύος, καθὼς καὶ νὰ ἀγαπᾷ τὸν πλησίον του ὅπως τὸν ἑαυτὸ του. Στὸ κατὰ Μάρκον εὐαγγέλιο ὁ Ἰησοῦς δρᾷ αὐστηρά ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ ἰουδαϊκοῦ λαοῦ. Αὐτὸ φαίνεται μεταξύ ἄλλων ἀπὸ τὴν ἀντίδρασή του ἔναντι τοῦ αἰτήματος τῆς Ἑλληνίδος – δηλαδή τῆς εἰδωλολάτρισσας – Συροφοινίκισσας νὰ θεραπεύσει τὴ δαίμονισμένη θυγατέρα της (7:26). Ὁ Ἰησοῦς ἀπαντᾷ ὅτι δέν πρέπει νὰ παίρνει κανεὶς τὸ ψωμί ἀπὸ τὰ παιδιά του καὶ νὰ τὸ δίνει στὰ σκυλιά (7:27). Παρὰ τὰ κάποια δειλὰ ἀνοίγματα τοῦ κατὰ Μάρκον εὐαγγελίου στὰ ἔθνη,⁵

² Βλ. σχετικὰ I. Καραβιδόπουλου, *Εἰσαγωγή στὴν Καινὴ Διαθήκη*, Ostracon, Θεσσαλονίκη 2016, σ. 201-208.

³ Βλ. ὁ.π., σ. 211-214.

⁴ Κατὰ τὸν W. Schrage, *Ethik des Neuen Testaments*, Grundrisse zum Neuen Testament 4, Vandenhoeck & Ruprecht, Γοττίγγη ⁵1989, σ. 75-76, ὁ συνδυασμὸς τῶν δύο αὐτῶν χωρίων δέν μαρτυρεῖται στὴ ραββινικὴ γραμματεία καὶ ἀνάγεται κατὰ πάσα πιθανότητα στὸν ἴδιο τὸν ἱστορικό Ἰησοῦ.

⁵ Βλ. π.χ. Μκ 5:20, 7:24-29, 15:39. Σχετικὰ μὲ τὴν ἐν γένει θέση

ή δραστηριότητα και τό κήρυγμα τοῦ ἐπίγειου Ἰησοῦ παρουσιάζονται σάν πρωτίστως ἐνδοϊουδαϊκή ὑπόθεση.⁶ Δεδομένου ὅτι στό Μκ 12:30 δέν προσδιορίζεται ἐπακριβῶς ἡ ταυτότητα τοῦ πλησίον, πολλοί ἐρμηνευτές θεώρησαν ὅτι τό ἀρχικό του νόημα ἀναφέρεται ἀποκλειστικά καί μόνο στόν ἀδελφό Ἰσραηλίτη, καί ὄχι στόν ἐθνικό.⁷

Οἱ εὐαγγελιστές Ματθαῖος καί Λουκᾶς συμπληρώνουν αὐτήν τήν εἰκόνα. Ἔτσι, ἀμφότεροι ἀναφέρονται στήν ὑποχρέωση τοῦ Ἰουδαίου, καί κατ' ἐπέκταση καί τοῦ χριστιανοῦ πού ἀκολουθεῖ τή διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ, νά ἀγαπᾷ τόν ἐχθρό του (Μτ 5:44, Λκ 6:27-35).⁸ Ὁ Ματθαῖος συμπληρώνει ὅτι οἱ ἀποδέκτες τῆς συγκεκριμένης ἐντολῆς τοῦ Ἰησοῦ ὀφείλουν νά προσεύχονται ὑπέρ τῶν διωκτῶν τους, ἐνῶ κατὰ τόν Λουκᾶ ὀφείλουν ἐπιπλέον καί νά

τῶν ἐθνικῶν στή μάρκεια ἀφήγηση, βλ. K. R. Iverson, *Gentiles in the Gospel of Mark: «Even the Dogs under the Table Eat the Children's Crumbs»*, Library of Biblical Studies 339, T & T Clark, Λονδίνο 2007, κυρίως σ. 177-186.

⁶ Πιθανῶς ἀπηχώντας τή συλλογική μνήμη τῶν πρώτων χριστιανῶν γιά τόν τρόπο δράσης καί τό ἀκροατήριο τοῦ Ἰησοῦ, βλ. σχετικά J. D. G. Dunn, *Jesus Remembered*, Christianity in the Making 1, Eerdmans, Γκράντ Ράπιντς 2003, κυρίως σ. 881-884.

⁷ Βλ. σχετικά μέ τή συζήτηση γιά τό ποιός εἶναι πραγματικά ὁ πλησίον στό πλαίσιο τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, W. Schrage, *Ethik*, ὅ.π., σ. 78-79.

⁸ Ἀκόμη καί ὅσοι ἐρμηνευτές ἀναζητοῦν τά ipsissima verba τοῦ ἱστορικοῦ Ἰησοῦ συμφωνοῦν ὡς ἐπί τό πλεῖστον ὅτι ἡ συγκεκριμένη διδασκαλία ἀνάγεται ὄντως σέ αὐτόν καί δέν ἀποτελεῖ προϊόν μεταγενέστερης ἐπεξεργασίας. Βλ. π.χ. J. Piper, *«Love Your Enemies»: Jesus' Love Command in the Synoptic Gospels and the Early Christian Paraenesis*, Society of New Testament Studies Monograph Series 38, Cambridge University Press, Καίμπριτζ 1979, σ. 1-2.

εὐεργετοῦν τοὺς ἐχθροὺς τους, μέχρι τοῦ σημείου νά τοὺς δανεῖζουν χωρὶς νά ἀναμένουν τήν ἐπιστροφή τῶν δανεικῶν. Βάσει αὐτῶν προκύπτει ὅτι τόσο ὁ Ματθαῖος (22:34-40) ὅσο καί ὁ Λουκᾶς (10:25-37) ἐπεκτείνουν οὐσιαστικά τήν ἔννοια τοῦ πλησίον, περιλαμβάνοντας σέ αὐτήν ἀκόμη καί τόν ἐχθρό. Μάλιστα, στό κατά Λουκᾶν (10:27), πέρα ἀπό τίς δύο προαναφερθεῖσες ἐντολές τοῦ Δευτερονομίου καί τοῦ Λευιτικοῦ, ὁ Ἰησοῦς κατόπιν σχετικοῦ ἐρωτήματος, καί τίς ἐστί μου πλησίον;, προσδιορίζει ἀκριβέστερα σέ σχέση μέ τόν Ματθαῖο ποιός εἶναι ὁ πλησίον, παραθέτοντας τήν παραβολή τοῦ καλοῦ Σαμαρείτη (10:30-37). Στό τέλος τῆς παραβολῆς ὁ Ἰησοῦς καταδεικνύει μέ ἀνατρεπτικό τρόπο ὅτι πλησίον δέν εἶναι ἀπλῶς ὁ συνάνθρωπος. Ἀντίθετα, ὁ καθένας ὀφείλει νά καταστεῖ πλησίον ἀπέναντι στόν συνάνθρωπό του, εἴτε αὐτός εἶναι φίλος εἴτε ἐχθρός.⁹ Συνεπῶς, ὁ πλησίον δέν εἶναι αὐτός πού ἔχει χρεῖα καί γίνεται παθητικά ἀποδέκτης τῆς ἀγάπης, τῆς φιλανθρωπίας, τῆς βοήθειας καί τοῦ ἐλέους τῶν ἄλλων· πλησίον γίνεται αὐτός πού ἐνεργητικά παρέχει στόν συνάνθρωπό του ὅλα τά παραπάνω.¹⁰

⁹ Ἐν προκειμένῳ, τό παράδειγμα ἀντλείται ἀπό τήν παγιωμένη τήν ἐποχή ἐκείνη ἐχθρότητα μεταξύ Ἰουδαίων καί Σαμαρειτῶν. Σχετικά μέ τήν ταυτότητα τῶν Σαμαρειτῶν καί τήν ἐχθρότητά τους μέ τοὺς Ἰουδαίους κατά τήν ἐποχή τῆς Καινῆς Διαθήκης, βλ. R. Pummer, *The Samaritans: A Profile*, Eerdmans, Γκράντ Ράπιντς 2016, σ. 9-25.

¹⁰ Λκ 10:36-37: Τίς τούτων τῶν τριῶν δοκεῖ σοι πλησίον γεγονέναι τοῦ ἐμπεσόντος εἰς τοὺς ληστᾶς; Ὁ δὲ εἶπεν: ὁ ποιήσας τὸ ἔλεος μετ' αὐτοῦ. Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς: πορεύου καί σύ, ποίει ὁμοίως! Πρβλ. V. P. Furnish, *The Love Command in the New Testament*, Abingdon, Νάσβιλ 1972, σ. 42-45.

II

Δεδομένου ότι αφενός ο εὐαγγελιστής Ἰωάννης¹¹ γνωρίζει μέ τόν ἕναν ἢ τόν ἄλλον τρόπο τή συνοπτική παράδοση καί ὅτι ἀφετέρου τό τέταρτο εὐαγγέλιο θεωρεῖται, ὀρθῶς, τό κατεξοχήν εὐαγγέλιο τῆς ἀγάπης,¹² προξενεῖ ἐντύπωση ὅτι ἀπουσιάζει παντελῶς ἀπό τό κείμενό του ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ περί τῆς ἀγάπης ὡς τῆς κορυφαίας ἐντολῆς τοῦ Νόμου.¹³ Στό κατά Ἰωάννην ὄχι μόνο δέν ἀναφέρεται ὁ συνοπτικός τόπος τῆς ἀγάπης πρός τόν πλησίον, ἀλλά οὔτε καν ἡ λέξη πλησίον. Ἀντιστοίχως ἡχηρή εἶναι καί ἡ παράλειψη τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ περί τῆς ἀγάπης πρός τούς ἐχθρούς. Τό ἐρώτημα λοιπόν πού τίθεται ἐδῶ εἶναι ποιᾶ ἀκριβῶς περί ἀγάπης ἀντίληψη ἐκπροσωπεῖ ὁ Ἰωάννης καί εἰδικά ἄν, ἀντίθετα πρός τούς Ματθαῖο καί Λουκᾶ, θέτει κάποια ὅρια σέ αὐτήν.

¹¹ Ἐκλαμβάνω ὡς δεδομένο ὅτι ἡ συγγραφή τοῦ κατά Ἰωάννην εὐαγγελίου συνδέεται μέ τόν Ζεβεδαιῶν Ἰωάννη, μολοντί ὁ βαθμός συμμετοχῆς του σέ αὐτήν δέν μπορεῖ νά προσδιοριστεῖ μέ ἀκρίβεια. Βλ. τή σχετική ἀνάλυση στό Β. Δ. Τζέρπου, *Τό ἰωάνναιο πρόβλημα: Συμβολή στή μελέτη τῆς ἰωάννειας γραμματείας*, Βιβλική Βιβλιοθήκη 43, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 393-447.

¹² Πρβλ. μεταξύ ἄλλων F. J. Moloney, *Love in the Gospel of John: An Exegetical, Theological and Literary Study*, Baker Academic, Γκράντ Ράπιντς 2013, σ. 33-35. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι τά ῥήματα ἀγαπᾶν καί φιλεῖν καθώς καί τό οὐσιαστικό ἀγάπη συναντῶνται συνολικά δεκατέσσερις φορές στό κατά Ματθαῖον, ἕξι στό κατά Μάρκον, δεκαεξί στό κατά Λουκᾶν καί πενήντα ἐπτά στό κατά Ἰωάννην.

¹³ Γιά μιᾶ συνοπτική καί κριτική παρουσίαση τῶν ἀντιπροσωπευτικότερων μελετῶν σχετικά μέ τήν ἀγάπη στό κατά Ἰωάννην εὐαγγέλιο, βλ. J. Varghese, *The Imagery of Love in the Gospel of John*, *Analecta Biblica* 177, Gregorian & Biblical Press, Ρώμη 2009, σ. 15-30.

Κατά τόν εὐαγγελιστή Ἰωάννη, πηγὴ τῆς ἀγάπης εἶναι ὁ Θεός. Τό πλέον ἐμβληματικό χωρίο τοῦ εὐαγγελίου του ἐντοπίζεται στό 3:16:

Ὅτως γάρ ἠγάπησεν ὁ Θεός τόν κόσμον, ὥστε τόν Υἱόν τόν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτόν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον.

Παρατηροῦμε ὡστόσο, μελετώντας ὅλες τίς ρητές περὶ ἀγάπης ἀναφορές τοῦ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίου, ὅτι σέ κανένα ἄλλο σημεῖο του τό ρῆμα ἀγαπῶ δέν ἔχει ὡς ὑποκείμενό του τή λέξη Θεός. Ὅρισμένοι ἐρμηνευτές, ὅπως ὁ περίφημος Γερμανός καινοδιαθηκολόγος Ἔρνστ Καίτσεμαν, διατύπωσαν τήν ἀποψη ὅτι ὁ στ. 3:16 ἀποτελεῖ μεταγενέστερη, ἀναθεωρητική παρέμβαση, ἀσύμβατη θεολογικά μέ τό υπόλοιπο εὐαγγέλιο.¹⁴ Δέν θά ἀκολουθήσουμε αὐτήν τήν ἐρμηνευτική γραμμή, ἀλλά θά προσπαθήσουμε νά κατανοήσουμε τό κείμενο τοῦ εὐαγγελίου συγχρονικά,¹⁵ ἀσχέτως δηλαδή πρός τή φιλολογική προϊστορία του, ὡς ἐνιαῖο σύνολο μέ λογικό εἶρμό καί συνέπεια.¹⁶

¹⁴ Βλ. E. Käsemann, *Jesu letzter Wille nach Johannes 17*, Mohr Siebeck, Τυβίγγη 1980, σ. 124-125. Βλ. ἐπίσης τόν σχετικό ἀντιλογο τοῦ J. Augenstein, *Das Liebesgebot im Johannesevangelium und in den Johannesbriefen*, Beiträge zur Wissenschaft vom Alten und Neuen Testament 7/14, Kohlhammer, Στουτγάρδη 1993, σ. 62-63.

¹⁵ Γιά τήν ἐννοια τῆς συγχρονίας στή Βιβλική Ἐπιστήμη, βλ. ἐνδεικτικά J. Barr, «The Synchronic, the Diachronic and the Historical: A Triangular Relationship?», στό J. C. de Moor (ἐπιμ.), *Synchronic or Diachronic? A Debate on Method in Old Testament Exegesis*, Brill, Λέιντεν 1995, σ. 1-14.

¹⁶ Μέ βάση αὐτήν τή μεθοδολογική ἀρχή δέν εἶναι χρήσιμη γιά τήν

Ἐνῶ λοιπόν πλήν τοῦ 3:16 ὄντως ὁ Θεός δέν παρουσιάζεται σέ κανένα ἄλλο σημεῖο τοῦ εὐαγγελίου νά ἀγαπᾷ ὡς Θεός, παρουσιάζεται ὅμως νά ἀγαπᾷ τόν Υἱό του καί ὅσους τηροῦν τόν λόγο τοῦ Υἱοῦ του –καί ὄχι τόν κόσμῳ– ὡς Πατήρ.

Ἀντίθετα, ποτέ ὁ εὐαγγελιστής δέν ἀναφέρει ρητά ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἀγαπᾷ τόν κόσμῳ. Ἡ ἀγάπη του φαίνεται νά κατευθύνεται ἀποκλειστικά πρὸς τοὺς φίλους του,¹⁷ πρὸς τοὺς ἰδίους,¹⁸ πρὸς τόν μαθητὴν ὃν ἠγάπα, πρὸς ὅσους τηροῦν τίς ἐντολές καί τόν λόγο του, καθὼς καί πρὸς τόν οὐράνιο Πατέρα του. Αὐτό φαίνεται παράδοξο, δεδομένου ὅτι ὁ Ἰησοῦς ὡς ὁ προϋπάρχων Υἱός καί Λόγος τοῦ Θεοῦ (1:1.18) εἶναι συνδημιουργός τοῦ κόσμου, ἀπό κοινοῦ μέ τόν Θεό (1:3),¹⁹ καί ὅτι ἤλθε στόν κόσμῳ γιά νά τόν σώσει καί ὄχι γιά νά τόν κρίνει καί νά τόν καταδικάσει (3:17, 12:47).

Τέλος, ὁ κόσμος ἀπό τήν πλευρά του φέρεται νά μισεῖ

παρούσα μελέτη ἢ διατριβή τοῦ F. F. Segovia, *Love Relationships in the Johannine Tradition: Agapē / Agapan in I John and the Fourth Gospel*, Society of Biblical Literature: Dissertations Series 58, Scholars Press, Τσίχο 1978, ἡ ὁποία ἀφορμᾶται ἀπό τήν ἀπόπειρα διαίρεσης τοῦ κειμένου σέ δύο ὑποθετικά καί ἀναπόδεικτα συντακτικά στρώματα.

¹⁷ Γιά τή φιλία στόν ἐλληνορωμαϊκό κόσμῳ καί στήν Παλαιά Διαθήκη, βλ. J. Varghese, *Imagery*, ὁ.π., σ. 207-226.

¹⁸ Μέ τήν ἔννοια τῶν μαθητῶν, ὅπως ὁ βρος αὐτός χρησιμοποιεῖται στό 13:1, καί κατ' ἐπέκταση μέ τήν ἔννοια ὄσων πιστεύουν στόν Ἰησοῦ.

¹⁹ Βλ. σχετικᾶ, Χ. Καρακόλης, «Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος... Τό ἀποκλειστικά παλαιδιαθηρικό ὑπόβαθρο, ἡ μετεξέλιξη καί ἡ θεολογική σημασία τοῦ βρου Λόγος στό κατά Ἰωάννην εὐαγγέλιο», στό Στ. Ζουμπουλάκης (ἐπιμ.), *Ὁ Θεός τῆς Βίβλου καί ὁ Θεός τῶν φιλοσόφων*, Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 2012, σ. 143-147.

τόν Ἰησοῦ (7:7), τούς μαθητές του (15:18-19, 17:14) καί τόν Πατέρα (15:23-24), νά ἀγαπᾶ τό σκότος ἀντί τοῦ φωτός (3:19, πρβλ. 15:19) πού εἶναι ὁ Ἰησοῦς (1:9, 8:12, 9:5, 12:46), καθὼς καί νά ὑπάγεται στήν ἐξουσία τοῦ διαβόλου (12:31, 14:30, 16:11).

Εἶναι ιδιαίτερα σημαντικό γιά τό θέμα μας ὅτι στίς τελευταῖες ὁδηγίες τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τούς μαθητές του κατά τούς ἀποχαιρετιστήριους λόγους του (κεφ. 13-17) ἡ βασική ἐντολή καί παρακαταθήκη του εἶναι αὐτή τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης, ἀντί τῆς ἀγάπης πρὸς τόν πλησίον τῶν συνοπτικῶν εὐαγγελίων: Ἐντολήν καινήν²⁰ δίδωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς, ἵνα καί ὑμεῖς ἀγαπᾶτε ἀλλήλους (13:34). Ὁ ἰωάννης Ἰησοῦς, ἂν καί ἐνίοτε ἀναφέρεται γενικά σέ «ἐντολές» στόν πληθυντικό ἀριθμό (14:15.21, 15:10), δέν ἀπευθύνει στοὺς μαθητές του παρά μόνο τῇ μία ἐντολή τῆς μεταξύ τους ἀγάπης.²¹ Ἡ ἀγάπη αὐτή ἐντοπίζεται ἀποκλειστικά ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς κοινότητος τῶν μαθητῶν του. Αὐτό φαίνεται ἀπό τό ὅτι ποτέ κατά τῆ διάρκεια τῆς δημόσιας δράσης του, ὅπως αὐτή καταγράφεται στό κατά Ἰωάννην εὐαγγέλιο (κεφ. 1-12), ὁ Ἰησοῦς δέν ἀναφέρει τὴν ἐντολή τῆς ἀγάπης. Ἀντίθετα, ἐντάσσει τὴν ἐντολή αὐτή στό πλαίσιο τοῦ τελευταίου κατ' ἴδιαν δείπνου του μέ τούς μαθητές

²⁰ Γιά τόν καινὸ χαρακτῆρα τῆς ἐντολῆς τῆς ἀγάπης καί τό ὑπόβαθρο αὐτῆς τῆς ἀντιλήψης ἀπὸ πλευρᾶς ἱστορίας τῆς παράδοσης, βλ. τὴν ἀνάλυση τοῦ V. P. Furnish, *Command*, ὁ.π., σ. 138.

²¹ Βλ. γιά τό πρόβλημα αὐτὸ J. Augenstein, *Liebesgebot*, ὁ.π., σ. 45-53 καί κυρίως σ. 52, ὅπου διατυπώνεται ἡ θέση ὅτι ὁ πληθυντικὸς ἐντολαὶ δέν ὑπονοεῖ συγκεκριμένες ἐντολές ἀλλὰ τὴ συνολικὴ στάση ὑπακοῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι στόν Θεὸ καί τόν Ἰησοῦ.

του, στο οποίο τούς αφήνει την τελευταία παρακαταθήκη του και τούς αποκαλύπτει αλήθειες κεκρυμμένες για τον «κόσμο» (βλ. 13:1 κ.έ.). Σύμφωνα με τη σχετική διδασκαλία του, η τήρηση της εντολής της αγάπης από μαθητές προς μαθητές θα καταδείξει ότι αυτοί όντως τον αγαπούν (13:34, 14:15) και συνεπώς ότι είναι αποδέκτες της αγάπης του Πατέρα (14:21/23).²² Τό πρότυπο για την αγάπη μεταξύ των μαθητών είναι η αγαπητική σχέση του Υιού με τον Πατέρα (17:21). 'Ο Υιός αγαπά τον Πατέρα (14:31) και κατά συνέπεια τηρεί τις εντολές του (15:10), πού εν προκειμένω είναι η έλευσή του στον κόσμο και η πορεία του προς τον σταυρό για τη σωτηρία όσων από τον κόσμο πιστεύσουν σε αυτόν (4:34, 17:4).²³ 'Ο Πατήρ αγαπά τον Υιό και εκπληρώνει όλες τις επιθυμίες του (11:41-42, πρβλ. 6:11/23). 'Ο Υιός δέν πράττει ό,τι δέν έχει δει νά πράττει ό Πατέρας (5:19)²⁴ και δέν λέει παρά μόνον ό,τι έχει άκούσει και διδαχθεί από εκείνον (8:38, 14:24, 15:15).²⁵ 'Ο Υιός δοξάζει τον Πατέρα και ό Πατέρας δοξάζει τον Υιό (17:1.4-5).

²² Βλ. σχετικά, F. Back, *Gott als Vater der Jünger im Johannes-evangelium*, Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 2/336, Mohr Siebeck, Τυβίγγη 2012, σ. 87-92. Η σχέση αγάπης μεταξύ του Πατέρα, του Ίησου και των μαθητών εκφράζεται χαρακτηριστικά στην εικόνα της άμπέλου και των κλημάτων. Βλ. ένδεικτικά τη σχετική ανάλυση των J. Augenstein, *Liebesgebot*, ό.π., σ. 87-88, W. Schrage, *Ethik*, ό.π., σ. 304-305.

²³ Βλ. J. Augenstein, *Liebesgebot*, ό.π., σ. 43-45.

²⁴ Στο πλαίσιο αυτό τά θαύματα του Ίησου έχουν τόν δημιουργικό και σωτηριώδη χαρακτήρα πού έχουν και οι ενέργειες του Θεού-Πατρός.

²⁵ Βλ. σχετικά, J. G. van der Watt, *Family of the King: Dynamics of*

Βάσει τῶν ἀνωτέρω ἐνδεικτικῶν παρατηρήσεων, ἡ ἀγάπη πηγάζει ἀπό τόν Πατέρα, μεταβιβάζεται στόν Υἱό, καί ἀπό τόν Υἱό στους ἰδίους. Αὐτοί μέ τή σειρά τους ὀφείλουν νά ἀγαποῦν ὁ ἕνας τόν ἄλλο, ἐκφράζοντας ἔτσι τήν ἀγάπη τους πρός τόν Υἱό καί μέσω αὐτῆς τήν ἀγάπη τους καί πρός τόν Πατέρα.²⁶

Ἐνα ἀπό τά βασικά θέματα τοῦ κατά Ἰωάννην εὐαγγελίου εἶναι ἡ ἀναγέννηση τοῦ ἀνθρώπου, διά τῆς ὁποίας καθίσταται τέκνον Θεοῦ.²⁷ Πέρα ἀπό τή σχετική ἀναφορά τοῦ προλόγου τοῦ εὐαγγελίου, ὁ Ἰησοῦς ἀποκαλύπτει στόν Νικόδημο ὅτι, ἐάν μή τις γεννηθῆ ἄνωθεν, οὐ δύναται ἰδεῖν τήν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ (3:3), γιά νά διευκρινίσει στή συνέχεια ὅτι, ἐάν μή τις γεννηθῆ ἐξ ὕδατος καί πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τήν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ (3:5). Ὅποιος λοιπόν πιστεύει στόν Ἰησοῦ ἀναγεννᾶται πνευματικά ἀπό τόν Θεό καί καθίσταται μέλος τῆς οὐράνιας βασιλείας του.

Metaphor in the Gospel according to John, Biblical Interpretation Series 47, Brill, Λέιντεν 2000, σ. 266-292.

²⁶ Ὁ Varghese (*Imagery*, ὁ.π., σ. 364-365) κατανοεῖ τήν ἀγάπη τῶν μαθητῶν πρός τόν Ἰησοῦ ὡς ἔκφραση τῆς νέας διαθήκης, ἡ ὁποία θεμελιώνεται ὄχι πλέον στήν τήρηση τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου ἀλλά στήν τήρηση τῆς ἐντολῆς τῆς ἀγάπης. Πρβλ. καί E. E. Popkes, *Die Theologie der Liebe Gottes in den johanneischen Schriften: Zur Semantik der Liebe und zum Motivkreis des Dualismus*, Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 2/197, Mohr Siebeck, Τυβίγγη 2005, σ. 283-284, ὁ ὁποῖος θεωρεῖ αὐτήν τήν ἀγάπη ὡς πραγματοποίηση τῆς ἐντολῆς τῆς ἀγάπης πρός τόν Θεό στό Δτ 6:4-5.

²⁷ Βλ. 1:12-13: Ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτόν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, οἳ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκός, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρός, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν.

Ὁ Θεός εἶναι ὁ πνευματικός γεννήτορας τῶν πιστευόντων, ἄρα ὅσοι ἀναγεννῶνται ἀπὸ αὐτόν καθίστανται τέκνα του καὶ ἐντάσσονται στὴ θεία οἰκογένειά του.²⁸

Αὐτό φαίνεται χαρακτηριστικά ἀπὸ τὴν ἐξέλιξη τῆς σχέσης τῶν μαθητῶν πρὸς τὸν Ἰησοῦ. Ἐνῶ ἀρχικά εἶναι ἀπλῶς σχέση μαθητῶν πρὸς διδάσκαλο, ἄρα σχέση ὑπηρετῶν (σχεδόν δούλων) πρὸς Κύριο (15:15),²⁹ ἐν συνεχείᾳ ὁ Ἰησοῦς τοὺς ὀνομάζει φίλους του (15:14), διευκρινίζοντας ὅτι δέν ὑπάρχει μεγαλύτερη ἀγάπη ἀπὸ αὐτὴν κάποιου πού θυσιάζει τὴ ζωὴ του ὑπὲρ τῶν φίλων του (15:13).³⁰ Φίλος ὀρίζει ὁ Ἰησοῦς ὅσους δέν ἔχουν μυστικά μεταξὺ τους, σέ ἀντιδιαστολή πρὸς τοὺς δούλους, οἱ ὁποῖοι δέν γνωρίζουν ὅσα γνωρίζει ὁ Κύριός τους (15:15). Ὁ φίλος εἶναι σχεδόν μέλος τῆς οἰκογένειας, ἐν προκειμένῳ τῆς οἰκογένειας τοῦ Θεοῦ.³¹ Ὡς φίλοι πλέον οἱ μαθητές ἔχουν προχωρήσει στὴν ὁδὸ τῆς ἀληθοῦς πίστεως πρὸς τὸν Ἰησοῦ, δέν ἔχουν ὅμως ἀκόμη ὀλοκληρώσει τὴν πορεία τους. Ἐπομένως ἀδυνατοῦν ἀκόμη νά κατανοήσουν τὸ βαθύτερο περιεχόμενο τῶν λόγων τοῦ Ἰησοῦ (2:22, 14:9), ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ κορυφαῖος μαθητὴς Πέτρος τὸν προδίδει (18:18/25-27), ὅλοι σχεδόν τὸν ἐγκαταλείπουν τὴν κρίσιμη ὥρα τοῦ Πάθους (18:15) καὶ παραμένουν κρυμμένοι διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων (20:19), καὶ ὁ Θωμᾶς δυσπιστεῖ μέχρι νά

²⁸ Βλ. σχετικὰ J. G. van der Watt, *Family*, ὁ.π., σ. 166-200.

²⁹ Πρβλ. J. Varghese, *Imagery*, ὁ.π., σ. 277.

³⁰ Βλ. τὴ σχετικὴ ἀνάλυση, ὁ.π., σ. 274-276.

³¹ Σχετικὰ μέ τὸ ἐλληνορωμαϊκὸ ὑπόβαθρο κατανόησης τῶν φίλων ὡς ἐντασσόμενων στὸν ἀρχαῖο οἶκο, βλ. S. van Tilborg, *Imaginative Love in John*, Biblical Interpretation Series 2, Brill, Λέιντεν 1993, σ. 148-154.

τόν δεῖ καί νά τόν ἀγγίξει (20:25-29). Ὡστόσο ὁ Ἰησοῦς μετά τήν ἀνάστασή του ἀναγγέλλει, μιλώντας μέ τή Μαρία τή Μαγδαληνή, τήν ολοκλήρωση τῆς πορείας τῶν μαθητῶν του πρός τήν ἀληθινή πίστη καί τήν πνευματική ἀναγέννησή τους:

Πορεύου δέ πρός τοὺς ἀδελφούς μου καί εἰπέ αὐτοῖς: ἀναβαίνω πρός τόν Πατέρα μου καί Πατέρα ὑμῶν καί Θεόν μου καί Θεόν ὑμῶν. (20:17)

Μετά τόν θάνατο καί τήν ἀνάσταση τοῦ Ἰησοῦ, οἱ μαθητές ἀνάγονται πλέον στό ὕψιστο σημεῖο τῆς σχέσης μέ τόν Θεό καί τόν Υἱό του. Τώρα πιά εἶναι ἀδελφοί τοῦ Ἰησοῦ καί παιδιά τοῦ Θεοῦ,³² ἄν καί βέβαια ἀπό τή διατύπωση τοῦ Ἰησοῦ φαίνεται καθαρά ὅτι ἡ δική του υἰότητα σέ σχέση μέ τόν Θεό εἶναι διαφορετικῆς ποιότητας ἀπό αὐτήν τῶν μαθητῶν.

Εἶναι προφανές ὅτι, ἐφόσον οἱ μαθητές ἔχουν πλέον καταστεῖ τέκνα τοῦ Θεοῦ καί ἀδελφοί τοῦ Ἰησοῦ, ἔχουν πιά πλήρως ἐνταχθεῖ στίς σχέσεις ἀγάπης μεταξύ τῶν μελῶν τῆς θείας οἰκογένειας. Ἀντίθετα, ἡ ἐκ μέρους τῆς πλειονότητος τῶν Ἰουδαίων ρητῆ ἔλλειψη πίστεως καί ἀγάπης πρός τόν Ἰησοῦ κατά τή δημόσια δράση του παρουσιάζεται ἀπό τόν εὐαγγελιστή ὡς ἀπόδειξη γιά τό

³² Πρβλ. F. Back, *Gott*, ὁ.π., σ. 166-170, F. J. Moloney, *Love*, ὁ.π., σ. 163-164. Ὁ Augenstein (*Liebesgebot*, ὁ.π., σ. 181-182) δέν λαμβάνει ὑπόψη του τήν παράσταση τῆς οἰκογένειας, πού σύμφωνα μέ τήν παρούσα ἀνάλυση βρίσκεται στό ὑπόβαθρο τῆς ἐντολῆς τῆς ἀγάπης. Ἐνώ λοιπόν καί αὐτός συμφωνεῖ ὅτι ἡ ἰωάννεια ἐντολή τῆς ἀγάπης δέν ἔχει στήν πραγματικότητα ὄρια, δέν θεμελιώνει πειστικά τή θέση του αὐτή.

ὅτι αὐτοὶ δὲν εἶναι τέκνα τοῦ Θεοῦ, διότι, ἂν ἦταν, θὰ ἀναγνώριζαν ὅτι ὁ Ἰησοῦς προέρχεται ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ θὰ πίστευαν σέ αὐτόν (8:42-44).

Πῶς ἐξηγεῖται λοιπὸν ὁ προαναφερθεὶς στ. 3:16, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Θεὸς δὲν ἀγαπᾷ μόνον ὄσους πιστεύουν στὸν Υἱὸ του ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρο τὸν κόσμος; Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ γιὰ τὸν κόσμον δικαιολογεῖται καὶ ἐξηγεῖται βάσει τοῦ ὅτι ὁλόκληρος ὁ κόσμος ἀποτελεῖ δημιούργημα τοῦ Θεοῦ (1:3, 5:17) καὶ ἐπομένως συνεχίζει νὰ τοῦ ἀνήκει, παρὰ τὸ ὅτι ἔχει μεσολαβήσει ἡ ἀποστασία του καὶ ἡ ὑπαγωγή του στὴν ἐξουσία τοῦ διαβόλου. Ἀκριβῶς γιὰ αὐτὸν τὸν λόγο ὁ Θεὸς σχεδιάζει νὰ ἐντάξει τὸν κόσμον στὴν οἰκογένειά του ἀναθέτοντας τὴ σχετικὴ ἀποστολὴ στὸν Υἱὸ του.

Ἡ μὴ ρητὴ ἀναφορὰ τῆς ἀγάπης τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τὸν κόσμον δὲν σημαίνει ὅτι ἐκεῖνη δὲν ὑφίσταται. Τὸ ὅτι ὁ Θεὸς παρουσιάζεται νὰ ἀγαπᾷ τὸν κόσμον ὡς δημιουργὸς του, μέχρι τοῦ σημείου νὰ θυσιάζει τὸν μονογενῆ του Υἱὸ γιὰ τὴ σωτηρία του, προϋποθέτει ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς του, ὡς συνδημιουργὸς τοῦ κόσμου (1:3), δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἀγαπᾷ τὰ δημιουργήματά του, γιὰ τὴ σωτηρία τῶν ὁποίων γίνεται ἄνθρωπος (1:11-14). Πέραν τούτου, ἡ ἀγάπη τοῦ Ἰησοῦ γιὰ τὸν κόσμον ἐκφράζεται ἐμμέσως πλὴν σαφῶς καὶ στὴ δημόσια διδασκαλία του, διὰ τῆς ὁποίας καλεῖ τοὺς πάντες νὰ πιστεύσουν σέ αὐτόν, γιὰ νὰ λάβουν τὴν αἰώνια ζωὴ (7:38, 10:10, 11:25-26). Ἐκφράζεται ἐπίσης καὶ μέσῳ τῶν σημείων του, τὰ ὁποῖα πέραν τῆς συμβολικῆς ἀξίας τους³³ ἐμπεριέχουν καὶ τὸ στοιχεῖο τῆς

³³ Βλ. σχετικᾶ, C. R. Koester, *Symbolism in the Fourth Gospel*:

συμπόνιας για τόν πάσχοντα κόσμο, ό όποϊος, έχοντας άποστατήσει από τόν Θεό, υπόκειται πλέον στην έξουσία τής άμαρτίας (1:29, 8:21/24/34), του θανάτου (5:24) και του διαβόλου (8:44, 12:31, 14:30, 16:11).³⁴ Τέλος, ή αγάπη του Υϊού για τόν κόσμο εκφράζεται κατεξοχήν μέσω τής εκούσιας πορείας του προς τό Πάθος,³⁵ πού άποτελεί τήν κορύφωση τής ύπακοής του στον Πατέρα και τό τελικό και σημαντικότερο στάδιο έκπλήρωσης του θείου σχεδίου για τή σωτηρία του κόσμου (12:27, 17:1, πρβλ. 1:29). Από τά άνωτέρω συνάγεται ότι ή σωτηρία του κόσμου άποτελεί σκοπό όχι μόνο του Πατέρα αλλά και του Υϊού, ό όποϊος μάλιστα άποστέλλει τούς μαθητές του στον κόσμο (17:18), ώστε μετά τήν άνάσταση και τήν ύψωση του στον ουράνιο θρόνο (17:4) νά συνεχίσουν τό έργο τής κλήσης του κόσμου στην πίστη προς αυτόν (βλ. 4:35-38).³⁶

Στό σημείο αυτό ανακύπτει τό έρώτημα για ποιόν λόγο ό τέταρτος ευαγγελιστής περιορίζει τή ρητή άναφορά τής αγάπης μόνο στον χώρο τής θείας οίκογένειας και δέν τήν επεκτείνει, όπως κάνουν ό Ματθαϊός και ό Λουκάς, σε

Meaning, Mystery, Community, Fortress, Μιννεάπολη ²2003, σ. 79-140. Βλ. επίσης Χ. Κ. Καρακόλης, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο*, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 95-309.

³⁴ Βλ. σχετικά μέ τή διάσταση τής συμπόνιας στά Ιωάννεια σημεία, C. Karakolis, «Semeia Conveying Ethics in the Gospel according to John», στο J. G. van der Watt, R. Zimmermann (έπιμ.), *Rethinking the Ethics of John: «Implicit Ethics» in the Johannine Writings*, Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 291, Mohr Siebeck, Τυβίγγη 2012, σ. 206-211.

³⁵ Πρβλ. F. J. Moloney, *Love*, δ.π., σ. 159-160.

³⁶ Πρβλ. δ.π., σ. 26.

όλους άνεξαιρέτως τούς άνθρώπους. Πιθανώς ή επίλογή αυτή σχετίζεται μέ τήν κοινωνική και ψυχολογική πίεση πού υφίσταται ή Ιωάννεια κοινότητα³⁷ από τό περιβάλλον της, όπως προκύπτει από έμμεσες πληροφορίες του ίδιου του εւαγγελίου,³⁸ ή ένδεχομένως και από κάποιο σχίσμα στό έσωτερικό της, έφόσον ληρθοϋν ύπ' όψιν οι σχετικές πληροφορίες τών επιστολών του Ιωάννη.³⁹ Όταν μιιά μικρή, αλλά διακριτή, θρησκευτική μειονότητα-«σέκτα»⁴⁰

³⁷ Βλ. μεταξύ άλλων, P. Stuhlmacher, *Biblische Theologie des Neuen Testaments II*, Vandenhoeck & Ruprecht, Γοττίγγη 1992, σ. 259, J. G. van der Watt, «Radical Social Redefinition and Radical Love: Ethics and Ethos in the Gospel according to John», στοϋ ίδιου (έπιμ.), *Identity, Ethics and Ethos in the New Testament*, Beihefte zur Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft 141, de Gruyter, Βερολίνο 2006, σ. 128-129.

³⁸ Βλ. σχετικά U. Schnelle, *Einleitung in das Neue Testament*, Vandenhoeck & Ruprecht, Γοττίγγη 2005, σ. 521-526.

³⁹ Βλ. σχετικά, C. R. Holladay, *Introduction to the New Testament: Reference Edition*, Baylor University Press, Ουάκο 2017, σ. 816-829.

⁴⁰ Πρβλ. για τή σχετική όρολογία και τήν έν γένει έφαρμογή της στή μελέτη του άρχέγονου χριστιανισμού, G. Theissen, «Kirche oder Sekte? Über Einheit und Konflikte im frühen Urchristentum», στο A. A. Alexeev, C. Karakolis, U. Luz (έπιμ.), *Einheit der Kirche im Neuen Testament*, Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 218, Mohr Siebeck, Τυβίγγη 2008, σ. 81-117. Βλ. και τή σχετική συζήτηση και βιβλιογραφία στον E. E. Popkes, *Theologie*, ό.π., σ. 264-268, ό όποιος ώστόσο δέν αξιολογει έπαρκώς τά σημασιολογικά δεδομένα τής χρήσης του όρου άγάπη στό κατά Ιωάννην και εξισώνει πλήρως τήν έφαρμογή της στον έντός και έκτός τής κοινότητας χώρο. Βλ. ό.π., σ. 266. Από τήν άλλη πλευρά ό Πόπκες όρθώς έντάσσει τό 13:34-35 στην δηλ συνάφεια του εւαγγελίου, άπορρίπτοντας έτσι τό συμπέρασμα ότι τό κατά Ιωάννην δέν αφήνει κανένα άπολύτως περιθώριο για τήν άσκηση άγάπης έκτός τής κοινότητας. Βλ. ένδεικτικά για αυτήν τήν άποψη, E. Käsemann, *Wille*, ό.π., σ. 136.

ύφίσταται έντονη έξωτερική πίεση, θά προσπαθήσει με κάθε τρόπο νά διατηρήσει τή συνοχή και τήν ένότητά της, θέτοντας αύστηρά και άδιαπραγμάτευτα όρια άπέναντι στον έχθρικό περίγυρο. Αντίθετα, ή έκτός όρίων αγάπη τείνει νά καταργεί τίς περιχαρακώσεις, αδυνατίζοντας τά σημεία ταυτότητας (identity markers) τής μειονοτικής και άπειλούμενης από τόν περίγυρο κοινότητας.

Πάντως τό κατά Ιωάννην εύαγγέλιο δέν διδάσκει τό μίσος έναντι του έχθρικού περιβάλλοντός του,⁴¹ αλλά προτρέπει στήν ιεραποστολή (4:38),⁴² μεταξύ άλλων και μέσω του χριστιανικού ήθους τής αγάπης.⁴³ Σύμφωνα με τούς

⁴¹ Πρβλ. W. Schrage, *Ethik*, δ.π., σ. 322-323. Μία τέτοια περίπτωση άποτελεί ή κοινότητα του Κουμράν, βλ. κυρίως 1 QS I:3-4.9 κ.έ., IX:16.21. Τή διαφοροποίηση στο θέμα αυτό μεταξύ Ιωάννειας κοινότητας και κοινότητας του Κουμράν επισημαίνει μεταξύ άλλων ό V. P. Furnish, *Command*, δ.π., σ. 146-148.

⁴² Ο van der Watt («Redefinition», δ.π., σ. 122-127) βλέπει έμμεση άναφορά στήν ιεραποστολή μέσω τής αγάπης και στή διήγηση του Νιπιτῆρος (13:1-20).

⁴³ Πρβλ. E. E. Popkes, *Theologie*, δ.π., σ. 266-267. Είναι παρωχημένη ή θέση του M. Lattke (*Einheit im Wort: Die spezifische Bedeutung von αγάπη, αγαπᾶν und φιλεῖν im Johannes-Evangelium*, Studien zum Alten und Neuen Testament 41, Kösel, Μόναχο 1975, σ. 206-214), σύμφωνα με τήν όποία ή Ιωάννεια αγάπη δέν έχει ήθικό αλλά αποκλειστικά και μόνον όντολογικό περιεχόμενο, εκφράζοντας τήν ένότητα μεταξύ Θεού, Ἰησοῦ και μαθητῶν. Σήμερα πλέον όλοένα περισσότερο γίνεται άποδεκτή ή άποψη ότι μπορεί στο τέταρτο εύαγγέλιο νά μήν ύπάρχει άνεπτυγμένη ήθική διδασκαλία, ύπάρχει όμως μία ύπονοούμενη ήθική, πού σαφώς εκφράζεται μεταξύ άλλων μέσω τής έντολης τής αγάπης. Βλ. R. Zimmermann, «Is There Ethics in the Gospel of John? Challenging an Outdated Consensus», στο J. G. van der Watt, R. Zimmermann (έπιμ.), *Rethinking*, δ.π., σ. 44-80, K. Weyer-Menkhoff, *Die Ethik des Johannesevangeliums*

λόγους του Ίησού, ο κόσμος θά διαπιστώσει ότι οι μαθητές του έχουν αγάπη μεταξύ τους και τότε θά αντιληφθεί ότι είναι άπεσταλμένοι του (13:35).⁴⁴ Η κατανόηση αυτή θά οδηγήσει τόν κόσμο σέ μιά πορεία πίστεως ή όποία θά ολοκληρωθεί μέ τήν ένταξή του στήν οικογένεια του Θεού και μέ τή συνακόλουθη μετοχή του στή θεία αγάπη μεταξύ του Πατρός και του Υιού, αλλά και στήν πρός άλλήλους αγάπη τών μελών τής κοινότητας.⁴⁵ Συνεπώς, ή αγάπη βρίσκεται στό τέλος τής πορείας πρός τήν άληθινή πίστη. Έκτός τής κοινότητας ο κόσμος μπορεί νά διαισθανθεί μόνο τήν άντανάκλαση τής ένδοκοινοτικής-ένδοοικογενειακής αγάπης ως κινήτρου, ώστε νά επιδιώξει νά γευτεί και ο ίδιος τήν αγάπη, όπως κάποιος εύρισκόμενος στό άπόλυτο σκοτάδι έλκύεται πρός τό μακρινό φώς πού άχνοφέγγει στό βάθος του όρίζοντα (πρβλ. 3:19-21).

* * *

Συμπερασματικά: Στο κατά Ιωάννην εὐαγγέλιο μαρτυροῦνται δύο επίπεδα ένδοκοσμικῆς και συγχρόνως προερχόμενης από τόν Θεό αγάπης, σαφώς διαφοροποιημένα μεταξύ τους: άφενός ή ένδοκοινοτική-ένδοοικογενειακή

im sprachlichen Feld des Handelns, Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 2/359, Mohr Siebeck, Τυβίγγη 2014, σ. 253-262.

⁴⁴ Για τήν περί ίεραποστολῆς αντίληψη του κατά Ιωάννην εὐαγγελίου, βλ. M.R. Ruiz, *Der Missionsgedanke des Johannesevangeliums: Ein Beitrag zur johanneischen Soteriologie und Ekklesiologie*, Forschung zur Bibel 55, Echter, Βύρτσμπουργκ 1987, κυρίως σ. 229-255.

⁴⁵ Πρβλ. E. E. Popkes, *Theologie*, 6.π., σ. 266.

ἀγάπη, πού ρητά ονομάζεται ἀγάπη ἀφετέρου ἢ ὑπονοούμενη ἀγάπη τοῦ Ἰησοῦ καί τῶν μαθητῶν πρὸς τόν κόσμο, ἀφοῦ ἡ ἱεραποστολή, ἡ αὐτοθυσία καί ἡ τέλεση ἔργων ἀγάπης καί ἐλέους ἀποτελοῦν κατ' οὐσίαν πράξεις ἀγάπης, ἔστω καί ἂν δέν ονομάζονται ἔτσι.⁴⁶ Ὑπεράνω τῶν δύο αὐτῶν κατηγοριῶν βρίσκεται ἡ ρητῶς ἀναφερόμενη ὑπερκόσμια ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς τόν ἀντίθεο κόσμο, πού δέν παύει ποτέ νά ἀποτελεῖ θεῖο δημιούργημα, προοριζόμενο νά ἐνταχθεῖ στή θεία οἰκογένεια.

Τό σωτηριολογικό δράμα τοῦ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίου συνίσταται στή μεταμόρφωση ὁλόκληρου τοῦ κόσμου ἀπό παθητικό ἀποδέκτη τῆς ρητῆς ἢ ὑπονοούμενης σώζουσας ἀγάπης τοῦ Πατέρα, τοῦ Ἰησοῦ καί τῶν μαθητῶν σέ ἐνεργό μέτοχο καί κοινωνό τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης, πού χαρακτηρίζει τίς σχέσεις τῶν μελῶν τῆς θείας οἰκογένειας. Αὐτό τό δράμα ἀναφέρεται μέ σαφήνεια ὡς ὁ κύριος στόχος τῆς εὐαγγελικῆς ἀφήγησης: Ταῦτα δέ γέγραπται ἵνα πιστεύσητε ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ Χριστός, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καί ἵνα πιστεύοντες ζῶν ἔχητε ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ (20:31). Ἡ ζωὴ γιὰ τὴν ὁποία γίνεται ἐδῶ λόγος εἶναι ἡ ζωὴ τῆς μετοχῆς στή θεία ἀγάπη.

⁴⁶ Γιὰ τὴ διάκριση μεταξὺ αὐτῶν τῶν δύο κατηγοριῶν ἀγάπης, βλ. καί van der Watt («Redefinition», ὁ.π., κυρίως σ. 128), ὁ ὁποῖος ὁμως δέν παρατηρεῖ ὅτι στήν περίπτωσιν τῆς δεύτερης κατηγορίας δέν χρησιμοποιεῖται ποτέ ὁ ὅρος ἀγάπη.